

SANG I LANDSBYSKOLEN

– Et historisk tilbageblik

Jeg afholdt foredrag for Kirkemusikskolen i Vestervig i efteråret 2018 omkring kirkens og skolens par-løb indenfor musikfaget. Gennem forberedelsen af foredraget stødte jeg på en udgivelse fra Dansk Sang fra 2006. "Sang i landsbyskolen i 1800-tallet" skrevet af Lissa Nicolajsen. Bogen var en redigering af hendes speciale fra Danmarks Lærerhøjskole. Egentlig havde jeg startet min forberedelse et helt andet sted; men jeg fortabte mig i Lissa Nicolajsens velskrevne bog og alle de "historier", hun havde fundet frem om musikfagets historie, og mange dokumenter omkring fagets indhold gennem tiderne. For at gøre en lang historie kort åbnede der sig et uopdyrket område for mig, som bl.a. gav mig oplysning på nogle områder af musikfaget historie, jeg havde efterspurgt i den aktuelle debat om musikfagets status i dagens uddannelsessystem.

Denne artikel er dels baseret på Lissa Nicolajsens bog samt interview med hende.

Lidt introduktion

Kirken og undervisningen

De tidligste skoler blev oprettet i tilknytning til kirkerne for de få privilegerede (drengene). Eksempler herpå er Ribe Katedralskole 1145 og Vor Frue Skole (senere Metropolitanskolen) i København 1209. I Roskilde omtales skolens kordrengene allerede i 1074. Skolernes opgave var at uddanne disciplene til et liv i kirkens tjeneste. Christian 2. søgte forgæves i 1521 at indføre lov om skolegang. I kølvandet på reformationen 1536 kom oversættelser af Luthers lille katekismus, Det nye Testamente og snart også en salmebog. Der blev brug for skoler i købstæderne, både latinskoler og danske skoler. Kirkeordinansen 1539 påbød, at hver købstad skulle have en latinskole. I alt blev det til 60 latinskoler. Samtidig indførtes kirkeligt tilsyn. I landdistrikterne måtte forældrene oplære børnene i kristendom eller overlade opgaven til en degn. Af særlig relevans i denne sammenhæng er kirkeordinansens bestemmelse om, at skolernes ældste elever hver dag skulle synge ved en andagt i kirken. Også syngemåden og elevernes funktion ved de forskellige sange omtales, og i sit synodebrev af 1555 beskrev biskop Palladius en opdeling af eleverne samt en læseplan for sangundervisning i 2.-5. klasse. Flerstemmig sang skulle først indføres i de to øverste klasser.

Den gregorianske koral, der havde været eneherkende i den romersk-katolske kirkes repertoire og dermed i katedralskolernes sangundervisning, blev med reformationen afløst af den mere enkle lutherske menighedssang. Luther fastlagde selv denne nye koral rent musikalsk og anså indøvelsen af den som et vigtigt led i opdragelsen af de unge. Han menes i øvrigt selv at have komponeret eller i hvert fald arrangeret flere salmelodier, fx. "Vor Gud han er så fast en borg".

Chr. 4. vil forbedre børnesangen

Ordinansen og synodebrevets regler for sangundervisning trængte hen imod år 1600 til en revision. Ikke mindst manglen på duelige lærere gjorde, at reglerne ikke længere blev overholdt. Den musikglade Christian 4. var opmærksom på problemet. I sin læ-

tinskoleordning af 1607 befalede han en forbedring af "Børnesang og Læsning i Kirchen", med detaljerede regler for søndagsmessen. Det fremgår heraf, at rektor (skolemester) som kantor skulle intonere og lede koret. Musikken indtog en vigtig plads i undervisningen, hvor der lagdes stor vægt på indlæring af Scala Guidonis (solmisation), intervalsyngning og nodelæsning. Sang/musik regnedes for både et teoretisk og et praktisk fag, ja, som en videnskab, der kunne sidestilles med matematik.

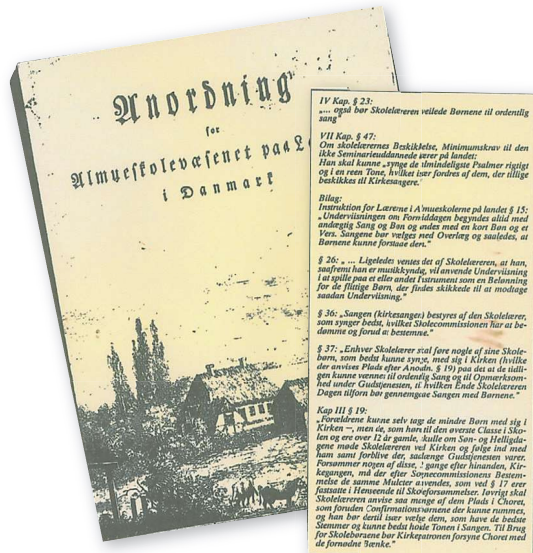
De begavede elever får instrumentalundervisning

I bevarede inventarlistere fra enkelte katedralskoler findes anført instrumenter samt oplysninger om, at en eller flere lærere skulle have givet de mest begavede elever instrumentalundervisning. Musikaliefortegnelser vidner om, at mange værker krævede instrumentalledsagelse. Fx. kunne generalbassen i et værk udføres af dulcianaen eller basviolinen, mens basunerne kunne anvendes til udførelsen af korale. Også i forbindelse med "diskant-sangen" (flerstemmig figural sang) anvendtes undertiden instrumenter. Det har givetvis været rentabelt for en skole at investere i instrumenter. Foruden pengene, koret tjente til skolen ved visse kirkelige handlinger, fx. gode ligbegravelser, gav det mulighed for en ekstra indtægt, hvis man kunne supplere sangen med musiceren ved forskellige former for sangopvartning i borgerhuse og ved gadesangen på årets fire helligaftener. Til gengæld mødte skolens musikkorps undertiden modstand hos de professionelle stadsmusikanter, der mente, de havde monopol på at opvarte med musik ved festlige lejligheder og derfor følte deres levebrød truet.

Svensk anskuelsestavle, der viser, hvor mange fagområder der under lærerens opsyn kunne tilgodeses samtidig i den indbyrdes undervisning. Bemærk den psalmodikonspillende dreng i forgrunden.

Sangundervisning i en skole på Fanø i 1890'erne. Maleri af Julius Exner.

"Anordning for Almueskolevæsenet paa Landet i Danmark", 1814.

*Han var meget for-
arget over, hvor dårlig
sangen var i kirken.
Han mente, det var et
råt skrig mod himlen.*

Hvad fik dig til at skrive bogen?

En stor del af, hvad vi foretager os i skolen i dag, er styret af forhold i fortiden. Mere eller mindre bevidst lader vi fortiden gribe ind i det daglige arbejde, og så at sige alle pædagogiske diskussioner er ladet med historiske vurderinger. Det gælder også, når det drejer sig om musikpædagogiske spørgsmål. Hører man til dem, der begræder de vilkår, skolens musikundervisning i dag fungerer under, må man samtidig glæde sig over den kendsgerning, at det er lykkedes at bevare sang/musik som et obligatorisk led i folkeskolens undervisningstilbud lige siden 1814. Tidligere tiders praksis, som den har udfoldet sig i by og på land, var en forudsætning, og den skitseres derfor som baggrund for 1814-lovens bestemmelser om obligatorisk sangundervisning i skolerne.

Hvordan kom du i gang med at skrive din bog?

Jeg havde arbejdet i folkeskolen gennem mange år og tænkte på, hvordan det havde været for mine forgængere i skolerne ude på landet; så da jeg skulle skrive speciale på Danmarks Lærerhøjskole, var det ikke uproblematisk, da man ikke kunne anbefale mig at skrive en faghistorisk opgave. Men jeg fik det godkendt og stor hjælp af min vejleder Frede V. Nielsen.

Må ikke være klogere end præsterne

Hvordan er skolernes musikundervisning startet?

Der har altid været knyttet sang til skolerne. Det hang sammen med de forpligtelser, man havde overfor kirkerne. Hovedsageligt skulle man lære salmerne, men senere kom der også moralviser til.

J.P.A. Schultz kom til landet fra Tyskland i slutningen af 1700-tallet. Han var meget forarget over, hvor dårlig sangen var i kirken. Han mente, det var et rå skrig mod himlen. Det ville han reformere. Han ville have iørefaldende enkle melodier, der havde et skin af det bekendte, men alligevel noget nyt.

Man begynder således også at tænke pædagogisk med undervisningen i musik, fremfor at det kun er salmer, man synger. Hvor bevidst man har været om det, ved jeg ikke, men fokus kommer i hvert fald heromkring.

På det samme tidspunkt begynder man også at tænke på at lave en skolelov, og de første seminarier ser dagens lys i slutningen af 1700-tallet. Blaaqaards seminarium er etableret før 1800, og i Sønderjylland havde man to forskellige seminarier, hvor det ene var meget videnskabsorienteret, og det andet meget praktisk. På det praktiske seminarium havde man som formål, at man skulle ud og lære bønderne at dyrke jorden og opdrætte dyrene bedre. Man havde fx undervisning i biavl og forskellige praktiske ting omkring landbrug. Man skulle have noget teori; men man måtte på ingen måde blive klogere end præsterne. For ellers ville der blive ballade på landet. Sangen har været i fokus alle dage. Dels i forhold til kirken og dels rent pædagogisk - opdragelsesmæssigt. Her var de moralsk opdragende viser i centrum sammen med salmerne.

Hvordan er musikundervisningen foregået?

Jeg tror, at mange børn har været forholdsvis forskrækket over den måde, det er foregået på. Læreren kunne være meget barsk og slå dem i hovedet

*... mange børn har været
forholdsvis forskrækket
over den måde, det er
foregået på.*

*Læreren kunne være
meget barsk og slå dem i
hovedet med violinbuen.*

... det var et fag,
børnene gruede for.

Psalmodikon

med violinbuen. Jeg har hørt, det var et fag, børnene gruede for. De skulle rejse sig op i første time og synge solo og blev sorteret i A- eller B-sangere. De sidste kunne man godt udelukke. Læreren havde på den måde magten og muligheden til at udelukke de mest vanskelige elever, så de kunne holde fri. I mange år kunne brummere fritages for musikundervisningen – og da sangtimerne som oftest lå i slutningen af skoledagen, betød det i praksis, at de fik tidligere fri. Men i J.H. Nebelonqs sangplan fra 1899 skiftes holdning, idet læreren først kan fritage børn for sangundervisningen, hvis de efter 2-3 års forløb ikke har vist fornødne anlæg for sangen. Nebelonq påpeger også, at børn skal blive i sanglokalet, selv om de er blevet fritagne. Men selvom det var foreskrevet, så har det stadig været op til den enkelte lærer, hvordan han ville tackle det.

Stærk tilknytning til kirken

Læreren var både lærer og landsbyorganist?

Ja, læreren var meget tilknyttet til kirken. Enten som organist, kirkesanger eller begge dele. Det er et stort område, som der ikke findes så meget litteratur omkring. Men området er tillagt en stor betydning. Det var ligesom indforstået og et krav, at alle lærere skulle kunne synge og spille violin, der dog ikke var med helt fra starten i 1800-tallet. Man havde i begyndelsen af århundredet fra centralt hold forsøgt at indføre et såkaldt psalmodikon i skolen. Det er en slags kasse med en eller to strenge spændt henover. Den spillede man en tone ad gangen på med en bue. De danske lærere var meget imod at bruge dette pædagogiske instrument; for det lød

Bell-Lancaster-metoden

ikke godt. Men i Sverige blev det brugt meget, og det blev også brugt i forbindelse med alle de religiøse vækkelser, der var i tiden. Jeg var inde for at se et psalmodikon på Musikhistorisk Museum. Der var ikke et bevaret instrument af dansk oprindelse; man havde simpelthen brændt dem. Der var dog et par svenske, jeg kunne se på. Senere blev det lovbestemt, at skolerne (kommunerne) skulle anskaffe violiner og vedligeholde dem. Det var dog ikke alle steder, det blev efterkommet.

Der blev også undervist efter Bell-Lancaster-metoden? Hvordan var det?

Ja, det var en metode, der havde sin blomstringstid i Danmark fra 1818 til hen i 1830'erne. Her underviste de mere fremskredne elever (hjælpere) under lærerens tilsyn de øvrige, hvorved det bliver muligt med en forholdsvis ringe udgift at få et stort antal elever undervist af én lærer i én skolestue. Efter det Bell-Lancasterske system inddeles klassens elever i mindre grupper, der hver med sin "hjælper" i spidsen tager plads foran de langs skolestuens vægge ophængte tabeller, og her indøves i musik, stavning, læsning, regning og geografi, ja endog i historie og religion.

I musikundervisningen var det bl.a. solmisation samt sangbøger med ciffersang, man lærte på denne måde. Ciffersang var sang, hvor tallene udgjorde informationen om melodi mv. Det var en metode, der kom frem pga. af høje nodeomkostninger ved udgivelser.

I begyndelsen blev den Bell-Lancasterske metode højt værdsat. Den bredte sig fra England ud over

... læreren først kan fritage børn for sangundervisningen, hvis de efter 2-3 års forløb ikke har vist fornødne anlæg for sangen.

... læreren var meget tilknyttet til kirken. Enten som organist, kirkesanger eller begge dele.

Musiksalen på det gamle Jonstrup, sandsynligvis fra slutningen af 1800-tallet.

Julius Exner: Bispevisitats.

Med læreruddannelsesloven i 1966 var bemærkninger vedrørende uddannelse af lærere som kirkesangere gledet ud. Det havde været en fast bestanddel af læreruddannelsen siden 1818, men sluttede altså i 1966.

Det var som regel noget, lærerne frygtede, da inspektørerne kunne være meget strenge i deres krav og ikke altid havde en praktisk forståelse for, hvad børn egentlig kunne magte.

en stor del af Europa og Nordamerika. Den slog især rod i de lande, hvor almueundervisning enten helt savnedes eller stod på et lavt standpunkt. Sådanne steder kunne den måske også få nogen betydning; men i lande, for eksempel Danmark, hvor folkeskoleundervisningen var nået til en vis udvikling, kunne metoden kun virke mekaniserende og vænne eleverne fra al selvstændig tænken og åndeligt selvarbejde. Der opstod med denne baggrund efterhånden stor utilfredshed med metoden; men der blev på denne måde skabt interesse for metodisk undervisning.

Orgel og violinspil

Hvordan har musikundervisningen på seminarierne været i starten?

Det ved jeg knap så meget om. Men violinspillet var obligatorisk i seminarieundervisningen til midt i 1960'erne, ligesom undervisning i orgelspil var et tilbud til alle studerende, indtil det blev fjernet ved et lovforslag så sent som i 1991 med den begrundelse, at det ikke var en opgave for læreruddannelsen at uddanne organister. Orgelspillet havde ellers været en del af læreruddannelsen siden oprettelsen af de første seminarier tilbage i 1790'erne. Med læreruddannelsesloven i 1966 var bemærkninger vedrørende uddannelse af lærere som kirkesangere gledet ud. Det havde været en fast bestanddel af læreruddannelsen siden 1818, men sluttede altså i 1966.

Men en ting står helt klart, og det er, at den instrumentale musikundervisning af seminarister har været i højsædet gennem alle tider lige indtil 2013-loven.

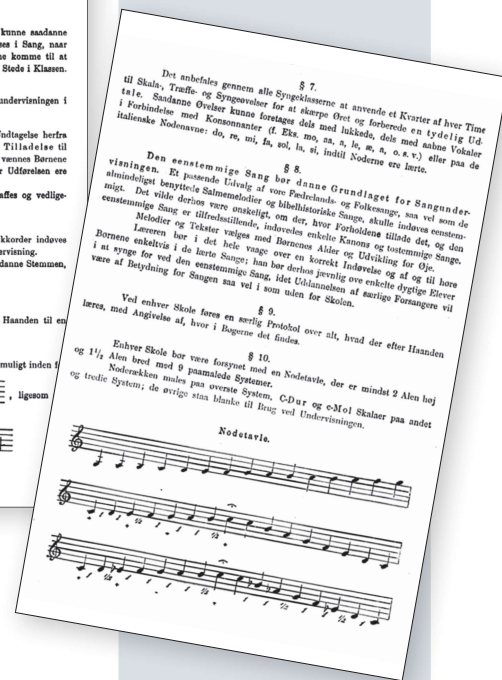
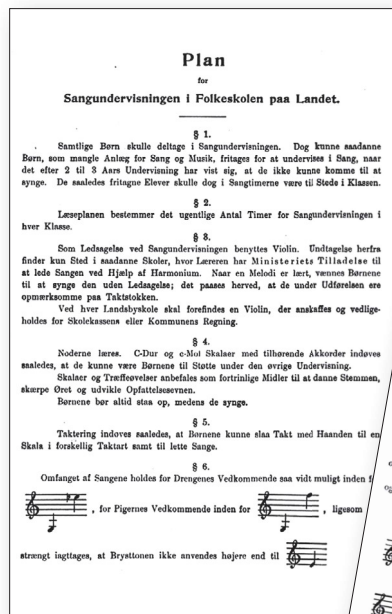
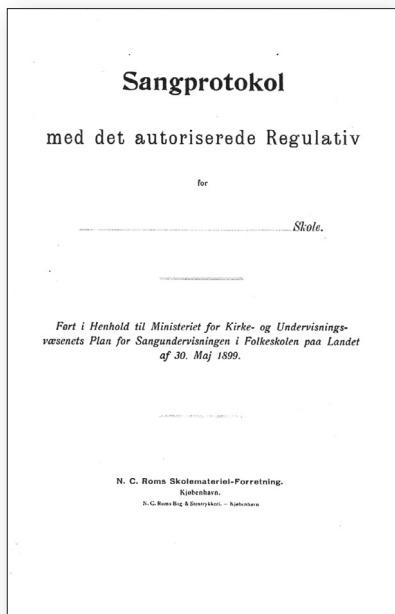
Eleverne skulle synge for i kirken

Hvad var i centrum i musikundervisningen i 1800-tallet?

Kirkesangen var eneherkende i sangundervisningen indtil omkring 1800. Man så skolen som kirken "datter", så derfor var kirkesangen en stærk del af skolen. Skolebørn på landet skulle bidrage til at udrydde den skrålende disharmoni i kirkesangen. I mange år var det sådan, at læreren skulle stille med renvaskede børn søndag formiddag i kirken, og de skulle synge for på salmerne. Skolen havde bl.a. til formål at opdrage børnene til at synge godt. Der vankede en mulkt til forældrene, hvis børnene gentagne gange udeblev fra kirkesangen. Denne paragraf er aldrig blevet ophævet. Jeg truer sommetider mine kolleger i lærerfaget med, at de skal op og synge i kirken hver søndag. Det hedder en *desvetudo* og er en juridisk betegnelse for det forhold, at en lovregel kan ophøre med at være gældende ret, fordi den ikke har været brugt gennem længere tid.

I et reglement udstedt af grev Christian Reventlow i 1792 stod: "Det var et ønske, at Børnene kunne nyde nogen Underviisning i Musik, deels for Sængens Skyld i Skolen, som derved ville blive meget opbyggeligere, deels også for at oplive Land-Almuen til Glæde og forfine dens Følelser".

I et andet reglement fra Jonstrup seminarium fra 1818 stod: "Skolelærerne skulle vejlede Børnene til ordentlig sang, thi de seminarisk oplærte Skolelærere have selv ved Seminariet erholdt Undervisning, saa vidt efter omstændighederne er mueligt i Sang og Musik."

Sangprotokol med plan for sangundervisningen i folkeskolen på landet af 30. maj 1899

Skiftende ambitus

Op i 1800-tallet får man sanginspektører. Hvordan prægede de musikundervisningen?

Sanginspektørerne skulle sørge for, at seminarierne havde en tilstrækkelig god musikundervisning. De kom også ud på skolerne for at overvære undervisningen. Det var som regel noget, lærerne frygtede, da inspektørerne kunne være meget strenge i deres krav og ikke altid havde en praktisk forståelse for, hvad børn egentlig kunne magte. En af sanginspektørernes opgaver var at styre skolesangen, så den ikke blev amoralsk eller politisk farlig. Det skulle gå i en bestemt retning. Flere sanginspektører udgav deres egne sang- og nodebøger, som de forventede, at man brugte i undervisningen.

Schulz udtalte: "at musikken, naar den anvendes og udøves efter sin hensigt, formilder sæderne for ædler følelserne og udbreder fryd og selskabelighed blandt folket og overalt har stor indflydelse på den moralske karakters dannelse, kan ikkun tages i tvivl af den, der ikke har haft lejlighed at gjøre sig Betragtninger over denne Kunst Væsen og Virkninger, eller og saadanne for hvilke det endnu ikke gandske er afgjort, at en Nations Kultur beforder dens lyksalighed"... "Musikken virker paa den Deel af Mennesket, der lettest kan modtage Indtryk paa Sanseligheden".

Når man skiftede sanginspektør, kunne der ske ændringer i de krav, man stillede til børnene.

Det gælder fx. ift. skiftende ambitus. Viggo Sannes fastslog i et regulativ i 1889, at ambitus skulle være fra lille a til tostrengt e, og i J.H. Nebelongs sangplan fra 1899 indføres en anden ambitus, hvor drenge skulle kunne synge fra lille g til tostrengt es og piger fra lille g til tostrengt f.

Som jeg ser det, er det alt for voldsomme krav til musiklæreren. Det understreger efter min mening, at flere af sanginspektørerne var ude af trit med virkeligheden.

Man udarbejdede også lister over, hvilke sange der skulle bruges i musikundervisningen. Der er et stort sammenfald mellem de sanglister, der er udarbejdet sidst i 1800-tallet, og de lister, man fik i den blå betænkning, der i 1960 og 1961 fulgte 1958-loven for folkeskolen.

Hvilken status havde læreren i landsbysamfundet?

Der var stor respekt omkring den seminarieuddannede lærer, der forventedes som oplyst bonde blandt bønder at deltage aktivt i sognets liv. Næst efter præsten var han den mest betydningsfulde person i landsbyen. Skolesangen lå mange lærere på sinde, og der er eksempler på, at flere af dem har bidraget med sange, der også bruges i dag f.eks. Harald Bergstedt, der bl.a. skrev Solen er så rød, mor, Jeg ved en lærkerede og Se den lille stør.

Musikken virker paa den Deel af Mennesket, der lettest kan modtage Indtryk paa Sanseligheden

Litteratur: Lissa Nicolajsen. Sang i landsbyskolen i 1800-tallet. Dansk Sang 2006.

Henning Bro Rasmussen. Kirkesanger og Landsbyorganist. Odense Universitets Forlag 1998.

Søren Bechmann. Skolesange i 200 år. Dansk Sang 2014.

Jens Olsen et. al. Sangen i Skolen. Dafolo 1998.

Frede V. Nielsen: Almen Musikdidaktik. Akademisk Forlag 4. oplag 2010. - primært kapitel 5.